

Biblioteka
Meta

Urednici biblioteke
Damir Barbarić
Dragutin Lučić – Luce

Glavni urednik
Kruno Lokotar

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica - Zagreb

UDK 17.022

NIETZSCHE, Friedrich Wilhelm
Uz genealogiju morala / Friedrich
Nietzsche ; prijevod Mario Kopic ;
redaktura prijevoda i pogovor Damir Barbarić.
- Zagreb : AGM, 2004. - (Biblioteka Meta).

Prijevod djela: Zur Genealogie der Moral.

ISBN 953-174-210-3

440421123

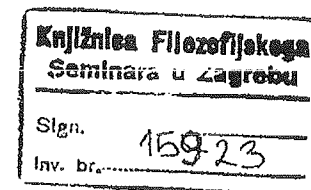
Friedrich Nietzsche

UZ GENEALOGIJU MORALA

FILOZOFSKI FAKULTET
HUMANISTIČKI I DUVISNE ZNANOSTI
ZAGREB
Biblioteka Odjel za filozofiju

S njemačkog preveo
Mario Kopic

Redaktura prijevoda i pogovor
Damir Barbarić

AGM
Zagreb 2004

bodnog duha" mojem govoru, jedne poštene životinje, kako je to obilno pokazao, a povrh toga i jednog demokrata. Do tog me je časa slušao, ali nije izdržao slušati me dok šutim. Jer na ovom mjestu ima za mene o mnogo toga za šutjeti.

10.

Robovski ustanak u moralu počinje time što sam resentiman postaje stvaralačkim i rada vrijednosti: resentiman takvih bića kojima je uskraćena prava reakcija, reakcija činom, i koja se obeštećuju samo imaginarnom osvetom. Dok svaki otmjeni moral izrasta iz trijumfirajućeg potvrđivanja, robovski moral unaprijed kaže "ne" onomu što je "izvan", što je "drugo", što "nije on sam"; i to "ne" je njegov stvaralački čin. To okretanje pogleda koji postavlja vrijednosti – taj nužni smjer prema vani, umjesto unatrag prema samom sebi – upravo to spada u resentiman. Robovskom je moralu, da bi nastao, uvijek najprije potreban oprečan, vanjski svijet. Fiziološki rečeno, da bi uopće djelovao potrebni su mu izvanjski podražaji – njegova akcija je iz osnove reakcija. Obrnut je slučaj kod otmjenog načina vrednovanja. On djeluje i raste spontano, on svoju opreku traži samo radi toga da bi sam sebi još zahvalnije, još radosnije rekao "da" – njegov negativni pojam "nisko", "prosto", "loše" samo je naknadno rođena blijeda kontrastna slika u odnosu na njegov pozitivni, skroz naskroz životom i strašću prožeti temeljni pojam "mi otmjeni, mi dobri, mi lijepi, mi sretni". Ako se otmjeni način vrednovanja prevari i ogriješi o realnost, to se zbiva u odnosu na onu sferu koja mu nije

dostatno znana, on se pod određenim okolnostima čak kruto brani od zbiljskog poznavanja, on u krivom svjetlu vidi sferu koju prezire, sferu običnog čovjeka, nižih slojeva naroda. S druge strane, valja imati na umu da će afekt prezira, pogleda s visine, naduta pogleda, kad *krivotvori* sliku onoga što prezire, daleko zaostajati za krivotvorenjem kojim se o svog protivnika ogrješuje suspregnuta mržnja, osveta nemoćnoga – naravski, *in effigie**. U stvari u preziranju ima odviše nemarnosti, odviše lakoumnosti, odviše previdanja i nesturpljenja, čak i odviše samozadovoljstva da bi bilo kadro svoj predmet pretvoriti u pravu karikaturu i nakazu. Ipak ne treba prečuti ni one gotovo dobrohotne nijanse što ih primjerice grčko plemstvo unosi u svaku riječ kojom od sebe odbija prost narod, ne treba prečuti kako se stalno radi ublažavanja upliće neka vrsta samilosti, obzirnosti, uvidavnosti, sve dok na poslijetku gotovo sve riječi koje se odnose na prostog čovjeka ne ostanu kao izričaji za "nesretan", "samilosti vrijedan" (usporedi δειλος, δειλαιος, πονηρος, μοχθηρος, pri čemu ove dvije zadnje označuju zapravo prosta čovjeka kao ropskog radnika i tovarnu životinju) – i kako, na drugoj strani, riječi "loš", "nizak", "nesretan" nikada više nisu u grčkom uhu prestale odzvanjati tonom u kojem prevagu ima "nesretan". To je ostatak starog, plemenitijeg, aristokratskog načina vrednovanja, koji se ne odriče sebe ni u preziru (filologe bismo podsjetili na smisao u kojem se rabe οϊζυρος, ἀνολβος,

* U slici. Nap. prev.

τλημων, δυστυχείν, ξυμφορῶ). Oni "dobrorodeni" osjećali su se upravo kao "sretni". Oni svoju sreću nisu morali tek umjetno konstruirati pogledom na svoje neprijatelje niti sami sebe uvjeravati i sami sebe *lagati* kako su sretni (kako to obično čine ljudi resentimana). A isto tako, kao potpuni, snagom nabijeni, pa prema tomu *nužno* i aktivni ljudi nisu znali djelovanje odvajati od sreće – djelatnost se u njih nužno računa u sreću (otuda i podrijetlo izričaja εὖ πράττειν) – sve to veoma u opreci spram "sreće" nemoćnih, potlačenih, onih koji pate od otrovnih i neprijateljskih osjećaja, u kojih se sreća javlja uglavnom kao narkoza, ošamućenost, mirovanje, spokoj, "sabat", duševno i tjelesno opuštanje, ukratko pasivno. Dok se otmjen čovjek spram sama sebe odnosi s povjerenjem i otvorenošću (γεννοίος, "plemenita roda", podvlači nijansu "iskren", a zacijelo i "naivan"), čovjek resentimana nije ni iskren ni naivan, niti spram sama sebe pošten i izravan. Njegova duša *škilji*; njegov duh voli skrovite kutke, tajne putove i stražnja vrata, sve što je prikriveno godi mu kao *njegov svijet*, *njegova sigurnost*, *njegova okrepa*. Razumije se u šutnju, nezaboravljanje, čekanje, privremeno umanjeње, poniženje sama sebe. Rasa takvih ljudi resentimana na poslijetku će nužno biti *pametnija* od svake otmjene rase, ona će pamet i poštivati na sasvim drugi način, naime kao egzistencijalni uvjet prvoga reda, dočim pamet kod otmjenih ljudi obično u sebi ima i neki blag ukus luksuza i rafinmana: – ona ovdje ni izdaleka nije tako bitna kao savršena sigurnost funkcioniranja regulativnih *nesvjesnih* instinkata ili čak kao izvjesna nepromišljenost, recimo bezumno srljanje bilo u pogibelji,

ili na neprijatelja, ili kao burni iznenadni izljev gnjeva, ljubavi, strahopoštovanja, zahvalnosti i osvetoljubivosti, po kojem su u sva vremena prepoznavane otmjene duše. Naime, resentiman otmjena čovjeka, čak ukoliko se u njega i pojavi, nastupa i iscrpljuje se u neposrednoj reakciji, pa stoga *ne truje*. S druge strane, on se i ne javlja u mnogo slučajeva u kojima je u slabih i nemoćnih neizbježan. Ne moći dugo uzimati ozbiljno svoje neprijatelje, svoje nesreće, čak ni svoja *nedjela* – to je značajka jakih, bujnih priroda, u kojima je obilje plastične, tvoriteljske, zacjeljujuće i za zaborav sposobne snage (dobar primjer za to iz modernog svijeta je Mirabeau, koji nije imao pamćenja za nanesene mu uvrede i niskosti i koji ih nije mogao praštati samo stoga što ih je – zaboravljao). Takav čovjek jednim trzajem sa sebe stresa mnogo gamadi koja se kod drugih upije u kožu. Samo je tu također moguća, pretpostavi li se da je to uopće u ovom svijetu moguće, prava "ljubav spram svojih neprijatelja". Koliko samo strahopoštovanja ima otmjen čovjek spram svojih neprijatelja! – A takvo strahopoštovanje je već most prema ljubavi... On svog neprijatelja zahtijeva za sebe, kao svoje odličje, čak i ne podnosi drukčijeg neprijatelja do onoga kod kojeg nema ničega za preziranje, a ima *veoma mnogo* toga za poštovanje! Nasuprot tomu treba zamisliti "neprijatelja" kako ga koncipira čovjek resentimana – i upravo je tu njegov čin, njegovo stvaranje: smislilo je "zla neprijatelja", "onog zlog", i to kao temeljni pojam na temelju kojeg kao pasliku i protivnost zamišlja i nekog "dobrog" – sebe sama!

11.

Dakle, upravo obrnuto od onoga što čini otmjen čovjek, koji temeljni pojam "dobro" koncipira unaprijed i spontano, naime iz sebe, i tek na temelju toga stvara predodžbu o "lošem"! Ovo "loše" otmjena podrijetla i ono "zlo" iz kotla nezasićene mržnje – prvo naknadna, usputna tvorevina, komplementarna boja, a drugo, tomu usuprot, original, početak, pravi čin u koncepciji jednog morala robova – kako različito stoje tu te dvije riječi, "loše" i "zlo", obje prividno suprotstavljene istom pojmu "dobro"! No to nije isti pojam "dobro". Štoviše, upitajmo se tko je zapravo "zao" u smislu morala resentimana. Sa svom strogošću, odgovor glasi: upravo onaj "dobri" drugog morala, upravo otmjeni čovjek, moćni, vladajući, samo preobojen, pretumačen, naopako viđen otrovnim okom resentimana. Jednu stvar bismo tu ponajmanje poricali: tko je one "dobre" upoznao samo kao neprijatelje, taj nije upoznao ništa drugo do zle neprijatelje, i isti oni ljudi koje u granicama tako strogo drže ćudoređe, poštivanje, običaj, zahvalnost, a još više uzajamno nadziranje i ljubomoru *inter pares*, te koji se, s druge strane, u međusobnim odnosima pokazuju tako dovrtljivima u uvidavnosti, samosvladavanju, delikatnosti, odanosti, ponosu i prijateljstvu – ti isti ljudi u odnosu na ono izvanjsko, tamo gdje počinje ono strano, prava tuđina, nisu mnogo bolji od razjarenih zvijeri. Tu su oni oslobođeni svake socijalne stege, u divljini nalaze naknadu za napetost

* Među jednakima. Nap. prir.

koju stvara dugotrajno zatvaranje i ograđivanje u miru zajednice, vraćaju se u nevinost zvjerinje svijesti kao likujuća čudovišta, koja možda iz užasnog niza umorstava, spaljivanja, oskvrnuća, zlostavljanja izlaze s takvom obiješću i duševnom ravnotežom kao da je izveden tek mladalački nestašluk, uvjereni da pjesnici ponovno za dugo vremena imaju što opjevavati i hvaliti. U osnovi svih tih otmjenih rasa ne može se previdjeti grabljivu zvijer, veličanstvenu plavu zvijer što požudno traga za plijenom i pobjedom. Toj je skrivenoj osnovi s vremena na vrijeme potrebno rastećenje, životinja mora ponovno vani, mora opet natrag u divljinu: – rimsko, arapsko, germansko, japansko plemstvo, homerski junaci, skandinavski Vikinzi – u pogledu te potrebe svi su oni jednaki. Pojam "barbar" ostavljale su otmjene rase za sobom na svim stazama kojima su prošle. Čak i u njihovoj višoj kulturi izbija svijest o tomu, pače i ponos zbog toga. (Primjerice, kad Periklo u onom svom znamenitom nadgrobnom govoru svojim Atenjanima kaže: "Po svim zemljama i morima naša je odvažnost krčila sebi put, posvuda si i u dobrom i u lošem podižući neprolazne spomenike.") Ta "odvažnost" otmjenih rasa, bezumna, apsurdna, iznenadna u tomu kako se očituje, ta neproračunljivost, čak nevjerovatnost njihovih pothvata – Periklo s pohvalom ističe $\rho\alpha\theta\upsilon\mu\tau\alpha$ Atenjana – njihovu ravnodušnost i prezir spram sigurnosti, tijela, života, udobnosti, njihovu bezgraničnu vedrinu i dubinu zadovoljstva u svekolikom razaranju, u svim slastima pobjede i svireposti – sve se to za one koji su to podnosili stilo u sliku "barbar", "zli neprijatelj" ili recimo "Got", "Vandal". Duboko, straho-

vito nepovjerenje koje Nijemac pobuđuje čim dođe do moći – i danas ponovno – još je uvijek naknadni odjek onoga neugaslog užasa kojim je Europa stoljećima promatrala divljanje plave germanske zvijeri (iako između starih Germana i nas Nijemaca jedva da postoji pojmovno, a kamoli krvno srodstvo). Ranije sam nekom prigodnom skrenuo pozornost na Hesiodovu nedoumicu kad je smišljao sukcesiju kulturnih razdoblja i pokušavao je izraziti pomoću zlata, srebra i bronce. Nije znao što će s proturječjem koje mu je pokazivao Homerov veličanstveni, ali isto tako grozoviti, nasilnički svijet, pa je od jednog razdoblja napravio dva, koja je stavio jedno za drugim. Kao prvo, razdoblje trojanskih i tebanskih heroja i polubogova, onako kako je taj svijet ostao u pamćenju aristokratskih rodova koji su u tom svijetu imali svoje pretke. A zatim brončano razdoblje, kako je taj isti svijet izgledao u očima potomaka potlačenih, opljačkanih, zlostavljanih, porobljenih i prodanih: kao doba bronce, kako je rečeno, tvrdo, hladno, surovo, bezosjećajno i bez savjesti, doba koje je sve pred sobom gazilo i bojilo krvlju. Pretpostavimo da je istina ono što se danas bez daljnjeg prihvaća kao "istina", naime da je *smisao sve kulture* upravo to da se iz zvijeri "čovjek" odgoji pitoma i civilizirana životinja, *domaća životinja*, tad bi se nedvojbeno svi oni instinkti reagiranja i resentimana pomoću kojih su na kraju osramoćeni i nadvladani plemeniti rodovi, zajedno sa svojim idealima, morali držati pravim *sredstvima kulture*; čime dakako još ne bi bilo rečeno da su njihovi nositelji ujedno i sami predstavljali kulturu. Štoviše, protivno od toga bilo bi ne samo vjerojatno – ne, nego je

to danas očito! Ti nositelji potčinjavanih i za odmazdom žudećih instinkata, potomci sveg europskog i neeuropskog ropstva, osobito sveg predarijskog stanovništva – oni predstavljaju *nazadak* čovječanstva! Ta "sredstva kulture" čovjekova su sramota i prije razlog da se posumnja u "kulturu" uopće, prije su argumenti protiv nje! Možda je sasvim u pravu onaj tko se boji plave zvijeri u osnovi svih otmjenih rasa i tko je na oprezu. Ali tko se ne bi sto puta radije htio bojati ako se ujedno smije diviti, nego se ne bojati, ali se pritom ne moći osloboditi odvratnog prizora onog neuspjelog, umanjenog, zakržljalog, zatrovanog? I nije li to *naša kob*? Što danas pobuđuje *našu* odvratnost spram "čovjeka"? Jer nema dvojbe da ne podnosimo čovjeka. Nije to strah. Prije to da se kod čovjeka nemamo više čega bojati, da je u prvom planu crv "čovjek" i da gmiže, da se "pitomi čovjek", beznadno osrednji i otužni čovjek već naučio osjećati kao cilj i vrhunac, kao smisao povijesti, kao "viši čovjek" – pače da čak ima i stanovito pravo tako se osjećati, ukoliko se osjeća odmaknutim od obilja neuspjelog, bolešljivog, umornog, preživjelog, čime Europa danas počinje zaudarati, te se time osjeća kao nešto barem relativno uspjelo, barem još za život kadro, barem kao nešto što potvrđuje život.

12.

Na ovom mjestu neću prigušiti uzdah i zadnje pouzdanje. Što je baš meni sasvim nepodnošljivo? Ono s čim jedinim ne mogu izaći na kraj, ono što me guši i od čega skapavam?

Loš zrak! Loš zrak! To da mi se približava nešto neuspjelo, da moram podnositi zadah utrobe neuspjele duše!... Kakvu li se sve nevolju, oskudicu, nevolju, bolest, muku, osamu inače ne podnosi? U osnovi se sa svim ostalim izlazi na kraj, rođen kao što se jest za opstanak u podzemlju i u borbi. Svagda se ponovno jednom izlazi na svjetlo, svagda se ponovno doživljava svoj zlatni čas pobjede – i tada se stoji tu, onako kako se jest rođen, neslomljiv, napregnut, spreman na novo, na još teže, još dalje, poput nekog luka kojeg svaka nevolja samo još više zateže. Ali s vremena na vrijeme biva mi darovan – prihvati li se da postoje nebeske darovateljice, s onu stranu dobra i zla – jedan pogled, biva mi darovan samo jedan pogled na nešto savršeno, do kraja uspjelo, sretno, moćno, trijumfirajuće, nešto kod čega još ima nečeg za bojati se! Na jednog čovjeka koji opravdava čovjeka *samog*, na komplementarni i izbavljajući sretan slučaj čovjeka, radi kojega se još može održati *vjera u čovjeka!*... Jer ovako je to: umanjivanje i ujednačavanje europskog čovjeka krije u sebi *našu* najveću opasnost, jer taj prizor čini umornim... Danas ne vidimo ništa što hoće biti većim, slutimo da se sve sve više i više urušava, u ono tanje, dobroćudnije, pametnije, lagodnije, prosječnije, ravnodušnije, kineskije, kršćanskije – čovjek, nema nikakve sumnje, postaje sve "boljim"... Upravo je tu zla kob Europe – sa strahom od čovjeka izgubili smo i ljubav prema njemu, strahopoštovanje pred njim, nadu u njega, čak i volju za njega. Prizor čovjeka sad čini umornim – što je danas nihilizam, ako nije *to?*... Umorni smo od *čovjeka*.

13.

Vratimo se natrag. Problem *drugog* podrijetla "dobrog", problem dobra kako ga je iznašao čovjek resentimana zahtijeva svoje rješenje. – Nije čudo što se jagnjad ljuti na velike ptice grabljivice; samo to nije razlog da se velikim pticama grabljivicama zamjeri što hvataju malu jagnjad. Pa ako jagnjad među sobom govori: "ove ptice grabljivice su zle, a onaj tko je najmanje ptica grabljivica, ili je čak ono tomu suprotno, naime janje – nije li taj dobar?", tada se takvom postavljanju ideala nema što prigovoriti, osim što će grabljivice na to pogledati malo podrugljivo i možda reći: "Mi na njih, na tu dobru jagnjad nismo ni najmanje kivni, čak ih i volimo; nema ničeg ukusnijeg od nježna janjeta". Zahtijevati od jakosti da se *ne* očituje kao jakost, da *ne* bude htijenje ovladavanja, htijenje pobjeđivanja, htijenje gospodarenja, žed za neprijateljima, otporima i trijumfima, isto je tako besmisleno kao i zahtijevati od slabosti da se očituje kao jakost. Neki kvantum snage je upravo takav kvantum nagona, volje, djelovanja – štoviše, on i nije ništa drugo do upravo sam taj nagon, htijenje, djelovanje, i samo zbog zavodenja jezika (i u njemu okamenjenih temeljnih zabluda uma), koji svako djelovanje razumije, i to pogrešno, kao uvjetovano nečim djelujućim, "subjektom", može se činiti drukčije. Naime, isto onako kao što puk odvaja munju od njezina bljeskanja te to posljednje uzima kao *činjenje*, kao učinak nekog subjekta koji se zove munjom, tako pučki moral odvaja i snagu od očitovanja snage, kao da se iza onoga jakog nalazi neki

indiferentni supstrat kojemu *bi bilo po volji* to hoće li snagu očitovati ili ne. No takva supstrata nema. Nema nikakva "bitka" iza činjenja, djelovanja, bivanja. "Činitelj" je činjenju samo dodatno izmišljen – činjenje je sve. Puk u osnovi udvostručuje činjenje kad smatra da munja bljeska. To je činjenje činjenja: isto događanje on jednom postavlja kao uzrok, a potom još jednom kao njegovu posljedicu. Ne čine bolje ni prirodnjaci kad kažu: "sila pokreće, sila uzrokuje" i slično. Cijela naša znanost, unatoč svojoj hladnoći, svojoj slobodi od afekata, nalazi se pod utjecajem jezika i nije se oslobodila podmetnutih kopiladi, "subjekata" (na primjer atom je jedan takav podmetak, kao i Kantova "stvar po sebi"). Nikakvo čudo ako uzmakli, skriveno tinjajući afekti osvete i mržnje to vjerovanje koriste za sebe i u osnovi čak nijedno drugo vjerovanje ne podržavaju revnije od onoga da *jakomu stoji na volju da bude slab*, a ptici grabljivici da bude janje: – na taj način doista stječu pravo pripisati grabljivici *odgovornost* za to što je grabljivica... Kad potlačeni, gaženi, zlostavljani iz osvetoljubiva lukavstva nemoći govore: "Pustite nas da budemo drukčiji od zlih, da budemo dobri, a dobar je svatko tko nije nasilan, tko nikoga ne vrijeđa, tko ne napada, ne utječe se osveti, nego osvetu prepušta Bogu, tko se kao mi drži povučeno, tko se svakom zlu uklanja s puta i od života uopće malo zahtijeva, slično naša strpljivima, skrušenima, pravednima!" – tada to zapravo, shvaćeno hladno i nepristrano, ne znači zapravo drugo do: "Mi slabi smo eto upravo slabi; dobro je ako ne činimo ništa za što nismo dostatno jaki." – Ali to oporo činjenično stanje, ta razboritost najnižeg ranga, koju imaju

čak i insekti (koji se pri velikoj opasnosti pričinjaju mrtvima, da ne bi "previše" činili), dobila je zahvaljujući toj dvoličnosti i samoobmani nemoći raskošan izgled tihe kreposti koja se odriče i iščekuje, kao da bi sama slabost onog slabog – a to ipak znači njegova *bit*, njegovo djelovanje, njegova cijela, jedina, neminovna, nezamjenjiva zbilja – bila dobrovoljno postignuće, nešto htjeto, nešto izabrano, neki *čin*, neka *zasluga*. Takvoj vrsti čovjeka je vjera u indiferentni, slobodni "subjekt" *nužna* iz instinkta samoodržanja, samopotvrđivanja, u kojem se svaka laž posvećuje. Možda je subjekt (ili, recimo popularnije: *duša*) dosad bio najčvršći stavak vjere na zemlji zato što je golemom broju smrtnih, slabih, potlačenih svake vrste omogućavao onu sublimnu samoobmanu u kojoj se samu slabost tumači kao slobodu, a njezinu kakvoću kao *zaslugu*.

14.

Hoće li netko malo zaviriti u dubinu tajne kako se na zemlji *fabriciraju ideali*? Tko ima hrabrosti za to?... Dobro! Tu je otvoren pogled u tu mračnu radionicu. Pričekajte još samo čas, radoznali moj gospodine i vratolomniče: vaše se oko mora najprije sviknuti na tu lažnu treperavu svjetlost... Tako! Dosta! Sad govorite! Što se zbiva tu dolje? Izrecite što vidite, vi čovječe najpogibeljnije radoznalosti – sad sam ja taj koji sluša.

– "Ništa ne vidim, ali utoliko više čujem. To je nekakvo oprezno, podmuklo, tiho mumljanje i došaptavanje sa svih strana i iz svih kutaka. Čini mi se da se laže; svaki je zvuk